

Východiska a tendence vývoje českého občanského práva po vstupu České republiky do Evropské unie

Jan Hurdík, Josef Fiala, Petr Lavický, Kateřina Ronovská

I. Současný stav evropského občanského práva

1. O evropském občanském právu lze hovořit jenom se značnou nadsázkou. Takové pojmenování v sobě totiž obsahuje nepřesnost, resp. může s sebou přinést jistá nedorozumění. Pro vysvětlenou je proto nutno hned na úvod uvést, že evropským občanským právem nemíníme civilní právo platné v jednotlivých evropských státech, ani principy těchto civilním jurisdikcím společné, ačkoli i tímto způsobem by zajisté bylo možno uvedený pojem interpretovat. Evropským občanským právem v tomto příspěvku rozumíme normy komunitárního práva, jež lze podřadit předmětu občanského práva hmotného.

Právní předpisy evropského občanského práva v naznačeném smyslu spadají do prvního – tedy komunitárního – pilíře. Mají právní povahu směrnic, pokrývajících především oblast spotřebitelského práva. Oporou pro jejich přijímání je proto převážně článek 153 (129a) odst. 1 a 3 písm. a), Smlouvy o založení Evropských společenství, podle něhož má Společenství přispívat k dosažení vysoké úrovně ochrany spotřebitele prostřednictvím opatření přijatých podle článku 95 citované Smlouvy.

Kromě zmíněných směrnic, jejichž úkolem je chránit spotřebitele, at' již ve smluvních¹ nebo deliktních² závazkových právních vztazích, tvořících podstatnou část „evropského

¹ V případě smluvních obligací jde především o tyto směrnice:

- směrnice Rady 85/577/EHS o ochraně spotřebitele v případě smluv uzavřených mimo obchodní prostory;
- směrnice Rady 87/102/EHS o sblížení zákonů a dalších právních a správních předpisů členských států týkajících se spotřebitelského úvěru, ve znění směrnice 90/88/EHS a směrnice 98/7/ES
- směrnice Rady 90/314/EHS o souborných službách pro cestování, pobyty a zájezdy;
- směrnice Rady 93/13/EHS o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách;
- směrnice Evropského parlamentu a Rady 94/47/ES o ochraně nabyvatelů ve vztahu k některým aspektům smluv o nabytí práva k užívání nemovitostí na časový úsek;
- směrnice Evropského parlamentu a Rady 97/7/ES o ochraně spotřebitele v případě smluv uzavřených na dálku;
- směrnice 98/6/ES o ochraně spotřebitelů při označování cen výrobků nabízených spotřebiteli;
- směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/44/ES o určitých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na spotřební zboží;
- směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/65/ES o uvádění finančních služeb pro spotřebitele na trh na dálku a o změně směrnice Rady 90/619/EHS a směrnic 97/7/ES a 98/27/ES;
- směrnice Evropského parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodních praktikách vůči spotřebitelům na vnitřním trhu a o změně směrnice Rady 84/450/EHS, směrnic Evropského parlamentu a Rady 97/7/ES, 98/27/ES a 2002/65/ES a nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 2006/2004 (směrnice o nekalých obchodních praktikách).

občanského práva“, lze v rámci výšece komunitárního práva, jež lze podřadit pod pojem občanského práva hmotného, vysledovat ještě další oblasti úpravy. Vedle závazkového práva se komunitární právo velmi výrazně zabývá též oblastí autorského práva,³ jakož i práv průmyslových (oproti ostatním oblastem civilního práva jsou pramenem úpravy průmyslových práv nejenom směrnice, ale i nařízení).⁴ Nelze pominout ani související předpisy, týkající se např. elektronického obchodu, elektronického podpisu, ochrany osobních dat, vymáhání práv spotřebitelů apod.⁵

2. Pro evropské občanské právo je charakteristická jeho značná roztržitost a neúplnost. Nepokrývá celou oblast občanského práva, ale zabývá se toliko jeho některými dílčími úseky. Pomineme-li oblast práv k nehmotným statkům, je předmětem právní regulace jednotlivých směrnic vždy toliko určitá dílčí výše závazkového práva smluvního nebo deliktního. Takový přístup zajisté není ideální, neboť jakákoliv smysluplná normotvorba předpokládá existenci základních koncepčních východisek, z níž řešení jednotlivých dílčích problémů důsledně vychází. Jinak řečeno, předpokladem úpravy speciálních otázek by měla být existence obecné regulace; *ad hoc* normotvorba s sebou nese nejen riziko nepřehlednosti, ale i případných vnitřních rozporů a – v důsledku chybějících jednotlivých prvků – též nejednotnost interpretace a aplikace.⁶

² Směrnice Rady 85/374/EHS o sblížení právních a správních předpisů členských států týkajících se odpovědnosti za vadné výrobky.

³ Směrnice Rady 91/250/EHS o právní ochraně počítačových programů; směrnice Rady 92/100/EHS o právu na pronájem a půjčování a o některých právech v oblasti duševního vlastnictví souvisejících s právem autorským; směrnice Rady 93/83/EHS o koordinaci určitých předpisů týkajících se práva autorského a práv s ním souvisejících při družicovém vysílání a kabelovém přenosu; směrnice Rady 93/98/EHS o harmonizaci doby ochrany práva autorského a určitých práv s ním souvisejících; směrnice Evropského parlamentu a Rady 96/9/ES o právní ochraně databází; směrnice Evropského parlamentu a Rady 2001/29/ES o harmonizaci určitých aspektů práva autorského a práv s ním souvisejících v informační společnosti; směrnice Evropského parlamentu a Rady 2001/84/ES o právu na opětovný prodej ve prospěch autora originálu uměleckého díla; směrnice Evropského parlamentu a Rady 2004/48/ES ze dne 29. dubna 2004 o dodržování práv duševního vlastnictví.

⁴ Z celé řady lze předpisů lze jmenovat kupř. směrnici Rady 87/54/EHS o právní ochraně topografií polovodičových výrobků; první směrnici Rady 89/104/EHS, kterou se sblíží právní předpisy členských států o ochranných známkách; směrnici Rady 91/250/EHS o právní ochraně počítačových programů; nařízení Rady 1768/92/EHS o zavedení dodatkových ochranných osvědčení pro léčivé přípravky; nařízení Rady 2081/92/EHS o ochraně zeměpisných označení a označení původu zemědělských produktů a potravin; nařízení Rady 40/94/ES o ochranné známce Společenství; nařízení rady 2100/94/ES o odrůdových právech Společenství; nařízení Evropského parlamentu a Rady 1610/96/ES o zavedení dodatkových ochranných osvědčení pro přípravky na ochranu rostlin; směrnici Evropského parlamentu a Rady 98/44/ES o právní ochraně biotechnologických vynálezů; směrnici Evropského parlamentu a Rady 98/71/ES o právní ochraně (průmyslových) vzorů; nařízení Rady 6/2002/ES o (průmyslových) vzorech Společenství; nařízení Evropského parlamentu a Rady 816/2006/ES o nucených licencích na patenty týkající se výroby farmaceutických výrobků na vývoz do zemí s problémy v oblasti veřejného zdraví; atd.

⁵ Srov. dále kupř. směrnici Evropského parlamentu a Rady 2000/31/ES o některých právních aspektech služeb informační společnosti, zejména elektronického obchodu, na vnitřním trhu (směrnice o elektronickém obchodu); směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/93/ES o zásadách Společenství pro elektronické podpisy; směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/58/ES o zpracování osobních údajů a ochraně soukromí v odvětví elektronických komunikací; směrnice 98/27/ES o žalobách na zdržení se jednání v oblasti ochrany zájmů spotřebitelů.

⁶ Vnitřní rozpory mezi jednotlivými směrnicemi přiznává sama Komise ve sdělení Radě a Evropskému parlamentu o Evropském smluvním právu (*Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Contract Law* ze dne 11. 7. 2001, Úřední věstník C 255, 13. 9. 2001, s. 1). Pod bodem 37. je vysvětluje tak, že rozdíly mezi ustanoveními směrnic vyplývají z rozdílných problémů, o jejichž řešení tyto směrnice usilují. Nelze proto podle citovaného sdělení požadovat, aby pojem použitý pro řešení jednoho problému byl interpretován a aplikován přesně

Bývá rovněž poukazováno na to, že tyto směrnice příliš ke sjednocení soukromého práva nepřispěly. Důvodem je nejen jejich fragmentárnost, ale též fakt, že jejich implementace do národního právního řádu je ponechána domácím zákonodárci, v důsledku čehož mohou snadno vzniknout rozdíly, a to i přes nadnárodní původ těchto směrnic.⁷

3. Pokud jde o „evropské rodinné právo“, pak zde je situace ještě komplikovanější s ohledem na specifika předmětu jeho úpravy. S jedinou výjimkou, která se ovšem týká spíše procesního práva, je rodinné právo vůči možnému komunitárnímu právu poměrně velmi odolné. Ukazuje se však stále více, že rozdílné právní úpravy jednotlivých zemí týkající se zejména úpravy rozvodu manželství a jeho právních následků včetně problematiky výkonu rodičovských práv (rodičovské odpovědnosti ve světle mezinárodních dokumentů) se stávají překážkou volného pohybu osob a kapitálu, který tvoří jeden ze základů Evropské unie. Zcela specifickou je pak oblast manželského majetkového práva, kde jsou rozdíly v jednotlivých právních úpravách snad největší.⁸

4. Do značné míry obdobná situace jako u občanského práva hmotného je charakteristická rovněž pro civilněprocesní právo Evropské unie; základní podobnost lze vidět především v tom, že ani zde není předmětem právního regulování civilní proces jako celek, nýbrž jednotlivé dílčí oblasti. Rovněž zde tedy chybí koncepční základ, z něhož by úprava jednotlivostí mohla koordinovaně a koherentně vyrůstat.⁹

Pravomoc Společenství se v oblasti sblížování úprav civilních procesů jednotlivých členských států opírala o někdejší článek 220 (nyní 293) Smlouvy o založení Evropského společenství, jenž se vztahoval ke vzájemnému uznávání a výkonu soudních rozhodnutí a rozhodčích nálezů. Maastrichtská smlouva z roku 1992 učinila součástí třetího pilíře spolupráci v oblasti justice, avšak bez výraznějších praktických výsledků. Amsterodamskou smlouvou z roku

stejným způsobem i v jiném kontextu. Tam, kde rozdíly nejsou dány odlišnostmi řešených problémů, by však mělo dojít k jejich odstranění. K tomu lze v obecné rovině dodat, že právě parafrázované konstatování je vlastně doznáním toho, že nedostatek koncepčního přístupu vede k nesourodosti právních předpisů zabývajících se jednotlivými dílčími problémy. Ohledně užívání právních pojmů potom je nutno trvat na požadavku, aby význam totožných jazykových výrazů byl vždy stejný. Z hlediska principu právní jistoty platí, že adresáti právních norem mají právo očekávat, že pokud zákonodárce jednou použije určitý pojem, bude jej používat ve stejném významu i nadále. Mínil-li vyjádřit něco – byť jenom částečně odlišného – je jeho povinností uzpůsobit tomu své vyjadřovací prostředky.

⁷ Hartkamp, A.: Perspectives for the Development of a European Civil Law, s. 2. Citováno dne 24. 9. 2006, dle http://frontpage.cbs.dk/law/commission_on_european_contract_law/literature/hartkamp/perspectives_trento.htm

⁸ K této problematice srov. např. Králíčková, Z.: České rodinné právo po vstupu České republiky do Evropské unie, In: Hurdík, J., Fiala, J. (ed.): Východiska a trendy vývoje českého práva po vstupu České republiky do Evropské unie. 1. vydání. Brno: MU, 2005, s. 201 a násl.

⁹ K tomu srov. Stavínohová, J., Hurdík, J., Lavický, P.: Evropské podněty českému civilnímu procesu. In: Hurdík, J., Fiala, J. (ed.): Východiska a trendy vývoje českého práva po vstupu České republiky do Evropské unie. 1. vydání. Brno: MU, 2005, s. 260 a násl.

1999 došlo k přesunu této oblasti ze třetího do prvního (komunitárního) pilíře;¹⁰ viz článek 65 Smlouvy o založení Evropského společenství. Za pozornost v této souvislosti především stojí písm. c) uvedeného článku, podle něhož opatření v oblasti justiční spolupráce v civilních věcech s přeshraničními dopady (*cross-border implications*) zahrnují mj. rovněž odstraňování překážek řádného průběhu občanskoprávního řízení, popřípadě podporu slučitelnosti úpravy občanskoprávního řízení v členských státech; citované ustanovení tedy skýtá dostatečnou oporu pro to, aby evropské právo civilního procesu mohlo přistoupit k regulaci samotné podstaty civilního řízení, a nikoliv jen souvisejících otázek, jakými jsou např. doručování písemností či uznávání a výkon rozhodnutí.

Rozdíl mezi přístupem ke sblížení občanského práva hmotného a civilního práva procesního spočívá v právní formě, kterou orgány Společenství využívají. Zatímco u materiálního práva je to forma směrnice (výjimky týkající se průmyslových práv necháváme stranou), u procesního práva se využívá formy nařízení.¹¹

II. Evropské trendy: evropský občanský zákoník?

1. Nežádoucího stavu evropského občanského práva, vyvolaného absencí jednotícího koncepčního přístupu a věnujícího se naopak jednotlivostem, si je – na politické úrovni – zjevně vědom i Evropský parlament, který již v roce 1989 apeloval na vytvoření Evropského občanského zákoníku (*Resolution on action to bring into line private law of the Member States* ze dne 26. 5. 1989, Úřední věstník C 158, 26. 6. 1989, s. 400). Ve své roli podněcovatele sjednocování soukromého práva pokračoval i v následujících letech; k tomu srov. zejména usnesení ze dne 6. května 1994 (*Resolution on the harmonization of certain sectors of the private law of the Member States* Úřední věstník 25. 7. 1994, C 205, s. 518), 15. listopadu 2001 (*Resolution on the approximation of the civil and commercial law of the Member States*; viz Úřední věstník C 140 E, 13. 6. 2002, s. 538) a 2. září 2003 [*European Parliament resolution on the Communication from the Commission to the European Parliament and*

¹⁰ Proces přechodu určitého okruhu z nekomunitárního druhého či třetího pilíře do komunitárního pilíře prvního se někdy označuje jako „komunitarizace“. Viz **Tomášek, M.:** Je „evropeizace“ fenoménem současného práva? In: **Vostrá, L. (ed.):** Pocta Antonínu Kandovi k 75. narozeninám. Plzeň: Aleš Čeněk, s. 64, 69.

¹¹ Srov. např. nařízení Rady č. 1346/2000, o insolvenčních řízeních; nařízení Rady č. 2201/2003, o pravomoci soudů a uznání a výkonu rozhodnutí ve věcech manželských a v řízeních týkajících se rodičovské zodpovědnosti, které s účinností od 1. 5. 2005 nahradilo předchozí nařízení č. 1347/2000 (tzv. Brusel II. bis); nařízení Rady č. 1348/2000, o doručování soudních a mimosoudních písemností v občanskoprávních a obchodních věcech v členských státech; nařízení Rady č. 44/2001, o pravomoci soudů a uznání a výkonu rozhodnutí v občanskoprávních a obchodních věcech; nařízení Rady č. 1206/2001, o spolupráci soudů členských států při dokazování v občanskoprávních a obchodněprávních řízeních; nařízení Rady č. 743/2002, o založení obecného rámce pro činnost Společenství usnadňující justiční spolupráci v civilních věcech; nařízení Evropského parlamentu a Rady č. 805/2004, o vytvoření evropského exekučního příkazu na nesporné pohledávky.

the Council - A more coherent European contract law - An action plan (COM(2003) 68 - 2003/2093(INI)); viz Úřední věstník C 76 E, 25. 3. 2004, s. 95].

Ostatní orgány Evropské unie se zdají být ve svém přístupu rezervovanější než Evropský parlament, či dokonce projekt evropského občanského zákoníku vůbec odmítají. V každém případě je zřejmé, že jejich aktuální postoje jsou závislé na politickém vývoji.

Evropská rada na důležitém zasedání v Tampere roku 1999 shledala ohledně hmotného práva potřebným vypracovat celkovou studii nezbytnosti sblížení civilní legislativy členských států, a to za účelem odstranění překážek řádného fungování civilního řízení. Mimo jiné na základě výsledků této schůzky publikovala v roce 2001 Komise sdělení Radě a Evropskému parlamentu o evropském smluvním právu (*Communication from the Commission to the Council and the European Parliament on European Contract Law* ze dne 11. 7. 2001; publikováno v Úředním věstníku C 255, 13. 9. 2001, s. 1). Připouští v něm, že fragmentární sblížení občanského práva hmotného v jednotlivých členských státech má četné nedostatky; hodlá proto prozkoumat čtyři různé scénáře dalšího možného vývoje smluvního práva – počínaje nečinností Společenství v této oblasti, přes sestavení společných principů smluvního práva a zlepšení kvality existující legislativy, až po přijetí nové komplexní úpravy smluvního práva na úrovni Společenství – a v závislosti na reakcích zainteresovaných stran zvolit další postup.

Na sdělení o evropském smluvním právu Komise navázala Akčním plánem z roku 2003¹² a sdělením nazvaným „Evropské smluvní právo a přezkum *acquis*: cesta vpřed“, vydaným o rok později.¹³ Rozvíjí v nich úvahy o zvyšování koherentnosti *acquis* vytvořením tzv. „společného referenčního rámce“ (jak se do češtiny překládá výraz *the Common Frame of Reference*¹⁴), o užívání standardních smluvních podmínek v celé Evropské unii, jakož i o případném vypracování tzv. „fakultativního nástroje“. V zásadě s kladnou reakcí se setkala prvá dvě opatření; ohledně třetího sama Komise uvádí, že „Akční plán dospěl mimo jiné k závěru, že v této fázi nic nenaznačuje tomu, že by dosud uplatňovaný sektorový přístup vedl k problémům nebo že by se od něho mělo upustit“; a dále: „...záměrem Komise není ani návrh »evropského občanského zákoníku«, který

¹² *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council: a more coherent european contract law: an action plan* ze dne 12. 2. 2003, COM (2003) 68 final (Úřední věstník C 63 ze dne 16. 3. 2003). K němu např. **Tomášek, M.:** Lesk a bída „europeizace“ občanského práva. *Právník*, 2004, č. 1, s. 2 až 3.

¹³ Sdělení ze dne 11. 10. 2004, KOM (2004) 651 v konečném znění (Úřední věstník C 14 ze dne 20. 1. 2005).

¹⁴ Rozpaky nad tímto neologismem stejně jako nad Akčním plánem vyjadřuje představitel tzv. Common Core (Trento) Group Ugo Mattei v článku **Mattei, U.:** Basics First Please! A Critique of Some Recent Priorities shown by the Commission's Action Plan. in: **Hartkamp, A., Hesselink, M., Hondius, E., Joustra, C., du Perron, E., Veldman, M.:** Towards a European Civil Code. 3 vydání. Nijmegen: Kluwer Law International, s. 298-304. Ke zmíněné Common Core Group srov. www.jus.unim.it/dsg/common-core, citováno dne 24. 9. 2006.

by harmonizoval smluvní právo členských států...“ O rok nato se Komise ve výroční zprávě o evropském občanském zákoníku již ani nezmiňuje.¹⁵

Velký důraz je naopak kladen na vytvoření společného referenčního rámce; ten má podle citovaného sdělení Komise představovat nezávazný nástroj, jehož obsahem by bylo vymezení společných základních zásad smluvního práva, výklad hlavních pojmů a stanovení modelových pravidel smluvního práva. Tato pravidla by měla tvořit převážnou část společného referenčního rámce; z hlediska své osobní působnosti by měla rozlišovat mezi smlouvami, jež spolu uzavřou podnikatelé (*B - to - B*, tj. *business to business contracts*) či soukromé osoby (*P - to - P*, tedy *private to private contracts*), a smlouvami, kde na straně jedné stojí podnikatel a na straně druhé spotřebitel (*B - to - C*, tj. *business to consumer contracts*).

Vypracování Společného referenčního rámce má být výsledkem činnosti – v květnu 2005 založené – pracovní skupiny nazvané „*the Network of Excellence »Common Principles of European Contract Law«*“;¹⁶ na jejíž činnosti se podílí jednak výzkumníci (akademici, vědci – *researchers*) a jednak představitelé zájmových skupin a právní praxe (*stakeholders*). Klíčovou rolí mezi akademiky zaujímá tzv. Studijní skupina k evropskému občanskému zákoníku, o níž bude ještě řeč dále; vedle ní hlavní tíha vypracování návrhu leží na tzv. *Acquis group*,¹⁷ a dále na skupině věnující se pojistným smlouvám.¹⁸ Již z toho je zřejmé, že Společný referenční rámec se nebude omezovat toliko na smluvní závazky, jak naznačovalo sdělení Komise ze dne 11. 10. 2004, ale že obsáhne v první řadě to, co učinila předmětem svého zájmu Studijní skupina k evropskému občanskému zákoníku – čímž se vlastně činí základem návrhu Principy evropského smluvního práva (PECL) pocházející z tzv. Landovy komise, na jejíž činnost Studijní skupina navazuje, obohacené o další oblasti, jako jsou jednatelství bez příkazu, mimosmluvní odpovědnost za škodu a bezdůvodné obohacením¹⁹ (viz níže) –, dále témata související s ochranou spotřebitele a z toho se vyvinuvšího komunitárního práva, a konečně úpravu pojistných smluv. Výzkumníci rovněž neoblomně

¹⁵ První výroční zpráva o pokroku v oblasti evropského smluvního práva a přezkumu *acquis* ze dne 23. 9. 2005; KOM (2005) 456 v konečném znění.

¹⁶ Srov. www.copecl.org, citováno dne 24. 9. 2006.

¹⁷ Celý název zní „*the European Research Group on Existing EC Private Law*“. Viz www.acquis-group.org, citováno dne 24. 9. 2006.

¹⁸ Viz www.uibk.ac.at/zivilrecht/restatement, citováno dne 24. 9. 2006. Domovem „pojistné skupiny“ je Univerzita v Innsbrucku; oficiální název zní „*The Project Group on a Restatement of European Insurance Contract Law*“.

¹⁹ V systematické, kterou předkládá hlava výzkumníků Ch. von Bar, by těmto tématům patřila V., VI. a VII. kniha Společného referenčního rámce. **Von Bar, Ch.:** Working Together Toward a Common Frame of Reference. *Juridica International*, 2005, č. X, s. 24-26. Citováno dne 24. 9. 2006. z www.juridica.ee/get_doc.php?id=879. Podle citovaného autora by měl Společný referenční rámec obsahovat nejprve preambuli a základní principy; poté by se materie dělila do jednotlivých knih, zatím navržených takto: I. Obecná ustanovení; II. Smlouvy a ostatní právní úkony (*juridical acts*); III. Smluvní a mimosmluvní práva a závazky; IV. Zvláštní smluvní typy (koupě a prodej, služby, dlouhodobé smlouvy jako kupř. obchodní zastoupení, dále půjčky, ... (*personal security*)), leasing movitých věcí; V. Nepříkázané jednatelství; VI. Mimosmluvní odpovědnost za škodu; VII. Bezdůvodné obohacení; VIII. Převod movitých věcí; IX. ... (*Security rights in movables*); X. Trusty. V příloze by pak byla vysvětlena terminologie a vysvětleny pojmy (byť citovaný autor sám o smysluplnosti takového počínání pochybuje).

odmítli pokusy o zúžení předmětu jejich činnosti na právo ochrany spotřebitele, neboť bez obecného závazkového a majetkového práva nelze zvláštní právo ochrany spotřebitele vytvořit.²⁰

Časový horizont pro přípravu Společného referenčního rámce je šibeniční: kompletní návrh musí být hotov ke konci roku 2007, a poté se počítá ještě s konzultacemi na politické úrovni, jež by měly probíhat po dvě léta. Důvod tohoto spěchu je politický: jak konstatuje Ch. von Bar, „buď se to stane teď, během funkčního období Barrosovy Komise, nebo nikdy“.²¹

2. Komise tedy odmítá hovořit o evropském občanském zákoníku; na místo toho svou pozornost upírá ke Společnému referenčnímu rámci. Nelze se proto divit, že Evropský parlament, jenž po sblížování občanského práva volá již od roku 1989, v usnesení ze dne 23. 3. 2006²² Komisi – poněkud zašmodrchaným jazykem – připomněl, „že je zřejmé, že mnoho výzkumných pracovníků a zainteresovaných odborníků, kteří na tomto projektu pracují, se domnívá, že konečným dlouhodobým výsledkem bude evropský závazkový zákoník nebo dokonce plnohodnotný evropský občanský zákoník, přestože Komise popírá, že je to jejím cílem, je tento projekt v každém případě zdaleka nejdůležitější iniciativou, která na poli občanského práva probíhá.“²³

V současnosti je nutno upozornit na návrh usnesení Evropského parlamentu k evropskému smluvnímu právu ze dne 4. 9. 2006. Evropský parlament v něm ocenil širší přístup ke Společnému referenčnímu rámci, neomezující se pouze na ochranu spotřebitele, ale zabývající se obecnými otázkami smluvního práva (pozn. autoři: nejen smluvního, nýbrž šířeji oblastí závazkového práva). Požádal rovněž komisi, aby nepředkládala žádné legislativní návrhy týkající se smluvního práva do doby, než bude Společný referenční rámec v uvedeném širším pojetí hotov. Z hlediska tématu, který sledujeme v tomto příspěvku, je podstatné, že Evropský parlament poukázal na fakt, že konečný účel a právní forma Společného referenčního rámce ještě nejsou zřejmé; proto by tyto otázky měly zůstat otevřené, včetně možnosti, že by Společný referenční rámec měl závaznou povahu. Z tohoto apelu lze usuzovat, že Evropský parlament se myšlenky evropského občanského zákoníku nevzdává. Bude-li totiž Společný referenční rámec regulovat materii, kterou ve výše uvedeném článku nastínil Ch. von Bar, bude-li mít závaznou povahu, a konečně budou-li se jeho principy a pravidla vztahovat nejen na přeshraniční vztahy, ale i na poměry vnitrostátní, nepůjde o nic jiného, než o evropský závazkový zákoník; na tom nic nemění ani fakt, že jeho název nebude tuto skutečnost přímo hlásat, ani to, že bude mít poněkud

²⁰ **Von Bar, Ch.:** Working Together Toward a Common Frame of Reference. *Juridica International*, 2005, č. X, s. 20-22. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.juridica.ee/get_doc.php?id=879.

²¹ **Von Bar, Ch.:** Working Together Toward a Common Frame of Reference. *Juridica International*, 2005, č. X, s. 20. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.juridica.ee/get_doc.php?id=879.

²² Usnesení Evropského parlamentu o evropském smluvním právu a přezkumu *acquis*: cesta vpřed.

²³ Srov. též další poměrně zásadní obsah citovaného usnesení.

jiné uspořádání, než jak jsme u právních předpisů zvyklí (tj. po vyjádření vlastního principu či pravidla by obsahoval komentář vyjadřující se k jeho žádoucí interpretaci a aplikaci, a dále též poznámky obsahující komparativní odkazy na různé právní řády členských států Společenství). Pokud by se věci vyvinuly tímto způsobem – jde však o téměř nemístně optimistickou představu – mohl by se Společný referenční rámec stát základem pro přijetí budoucího skutečného evropského občanského zákoníku.

3. Spíše se však zdá, že do vzniku skutečného evropského občanského práva, jehož základem bude evropský občanský zákoník, uplyne ještě mnoho let; i pokud se tak stane, bude muset být zvolený legislativně technický přístup, nejen při formulování principů, ale i právních pravidel, mnohem obecnější (což by ovšem nemusela být vůbec vada, ale naopak výrazná přednost), a předmět regulace patrně užší (některé oblasti, jako je dědické právo, půjde zřejmě harmonizovat jenom s obtížemi). Fragmentární úprava jednotlivých dílčích problémů v oblastech, kde nejvíce tlačí bota, bude patrně i v nejbližších letech pro komunitární právo typická. Společný referenční rámec – bude-li mít nezávaznou povahu, jak zamýšlí Komise a jeho tvůrci – může přinést částečné zlepšení tohoto stavu, budou-li z něj pravotvorné orgány Evropských společenství vycházet při přijímání sekundárních aktů komunitárního práva. V důsledku nezávazné povahy však nelze jeho vliv na reálnou podobu společenských vztahů přeceňovat; jeho váha a význam nebude o mnoho větší, než u jiných harmonizačních projektů vznikajících spontánně především v dílnách akademických pracovníků (k tomu viz dále).

Není však zřejmé ani to, zda Společný referenční rámec bude mít závaznou podobu (jak by si zřejmě přál – na rozdíl od Komise – Evropský parlament), a pokud by tomu přece jenom tak bylo, jestli se jím budou řídit i vnitrostátní vztahy. Jinak řečeno: dnes ještě nelze odhadnout, zda a případně kdy vznikne evropský závazkový zákoník či evropský občanský zákoník. Vývoj se tímto směrem zřetelně ubírá, avšak bude nutno překonat ještě mnoho překážek.²⁴

²⁴ Např. M. Tomášek poukazuje na obavy členských států ze ztráty národní právní identity, reprezentované právě občanskými zákoníky, jakož i z přílišného vlivu *common law* na techniku tvorby kodexu; otázky dále vyvstávají v souvislosti s tím, zda existuje dostatečný právní základ pro přijetí evropského občanského zákoníku, a zda – vzhledem ke známým a zjevným demokratickým deficitům právotvorby na úrovni Evropské unie – je zde dána též demokratická legitimita takového kroku. Viz **Tomášek, M.:** Lesk a bída „europeizace“ občanského práva. *Právník*, 2004, č. 1, s. 1 a násl. K otázkám pravomoci srov.: **Zeno-Zencovich, V., Vardi, N.:** The Constitutional Basis of a European Private Law. in: **Hartkamp, A., Hesselink, M., Hondius, E., Joustra, C., du Perron, E., Veldman, M.:** Towards a European Civil Code. 3. vydání. Nijmegen: Kluwer Law International, s. 205-214. Ole Lando, který shrnuje argumenty proti standardizaci závazkového práva v Evropě, kromě těch, co již byly zmíněny, uvádí: podstatné rozdíly mezi systémy *common law* a kontinentální Evropou, jakož i mezi jednotlivými kontinentálními právními řády; standardizace není nutná, neboť dostačují jiné instrumenty, především ty, jež nabízí mezinárodní právo soukromé; existence několika právních oblastí nezabránila státům jako je Velká Británie, USA, nebo Kanada, v tom, aby se staly hlavními průmyslovými a obchodními velmocemi. Ve prospěch sjednoceného závazkového práva Lando naopak uvádí: poukazování na podstatné rozdíly není ve skutečnosti argumentem proti sjednocování, ale naopak v jeho prospěch; řešení na úrovni mezinárodního práva soukromého strany nezprostí nutností vynakládat náklady na seznamování se s cizím právním řádem; právní systémy existující uvnitř Velké Británie, USA a Kanady nejsou zcela rozdílné; zkušenosti ukazují, že politické a ekonomické unie pozvolně dospějí ke sdílení stejného

4. Sbližování soukromého práva se ovšem ubírá i jinými než oficiálními legislativními cestami. Tyto cesty jsou v zásadě dvě: judikatorní a – přibližně řečeno – soukromá či akademická.

Sbližování občanského práva v jednotlivých státech Evropské unie judikatorní cestou předpokládá existenci soudního orgánu, který bude zajišťovat jednotný výklad používaných právních předpisů. Letité a opakovaně učiněné praktické zkušenosti vedou k poznatku, že předně právo psané se může od práva skutečně platného nemálo lišit, a dále, že situace, kdy totožný text zákona je vykládán různými soudy, nad nimiž není nikdo další, kdo by mohl jejich interpretaci autoritativně sjednocovat, vede nutně k odlišným závěrům o obsahu právních norem, jejichž nositelem zákon je.²⁵ Náležitěmu plnění harmonizační funkce by rovněž neodpovídalo ani to, pokud by interpretace společného pramene práva měla být založena na národních hlediscích: proto Evropský soudní dvůr formuloval pravidlo autonomního výkladu; konstatoval, že potřeba jednotné aplikace komunitárního práva, jakož i princip rovnosti vyžadují, aby pojmy použité v předpisu komunitárního práva, jenž výslovně neodkazuje na právo členských států za účelem určení jeho významu a rozsahu, byly vykládány autonomně a jednotně v celém Společenství (např. C-357/98, *The Queen v Secretary of State for the Home Department ex parte: Nana Yaa Konadu Yiadom* [2000] ECR-9265, odstavec 26).

Orgánem, který zajišťuje jednotný a autonomní výklad komunitárního práva, je již zmíněný Evropský soudní dvůr. Jeho judikatorní činnost přesahuje rámec jednotlivých případů nejen z toho pohledu, že rozhodnutím v konkrétní věci vytváří vodítko pro rozhodování věcí jiných všemi soudy v rámci Společenství, ale také vytvářením zásad, jež plní sbližovací funkci rovněž. Jak dovozuje M. Tomášek, „Evropský soudní dvůr za téměř padesát let své činnosti

občanského (soukromého) práva; poukazuje se na americké zkušenosti s Uniform Commercial Code; odpor evropských právníků k novému sjednocenému právu je nevyhnutelný a při zavádění nových úprav se vyskytoval velmi často. Viz **Lando, O.:** *The Rules of European Contract Law. in: von Bar, Ch. et al.: The Private Law Systems in the EU: Discrimination on the Grounds of Nationality and the Need for a European Civil Code.* European Parliament, 2000, s. 123-125. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/pdf/103_en.pdf. Hugh Beale – jeden z členů Studijní skupiny k evropskému občanskému zákoníku a předtím též Landovy komise – k často uváděným podstatným rozdílům mezi jednotlivými právními řády naopak vyslovuje domněnku, že práce Landovy komise ukázala, že pokud se srovnávají výsledky řešení konkrétních věcí, existuje v oblasti obecného smluvního práva jenom velmi málo podstatných rozdílů mezi právními řády států Evropské unie. Problém je spíše ve velké odlišnosti používaných pojmů a jazyka. **Beale, H.:** *The Development of European Private Law and the European Commission's Action Plan on Contract Law.* *Juridica International*, 2005, č. X, s. 7. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.juridica.ce/get_doc.php?id=878.

²⁵ Např. V. Knapp poukazuje na rozdíly v interpretaci totožného textu Code Civil francouzskými a belgickými soudy; viz **Knapp, V.:** *Velké právní systémy. Úvod do srovnávací právní vědy.* Praha: C. H. Beck, 1996, str. 27. Obdobné rozdíly v soudcovském výkladu zákona se objevily též při interpretaci obecného zákoníku občanského rakouským a českým Nejvyšším soudem po vzniku samostatného Československa. Z nedávné doby může jako doklad tohoto jevu posloužit nedostatečná úprava správního soudnictví, u níž až na výjimku v důchodových věcech chyběla instanční provázanost, což vedlo k odlišné interpretaci řady předpisů jednotlivými soudy rozhodujícími ve správním soudnictví, a tedy ke vzniku krajových práv. V oblasti rodinného práva potom v současnosti působí problémy § 237 odst. 2 písm. b) o. s. ř., jenž nepřipouští dovolání ve věcech upravených zákonem o rodině, ledaže jde o rozsudek o omezení nebo zbavení rodičovské zodpovědnosti nebo pozastavení jejího výkonu, o určení (popření) rodičovství nebo o nezrušitelné osvojení. K tomu viz **Hrušáková, M.:** ...

formuloval řadu klíčových interpretačních zásad evropského práva, které v některých ohledech sjednocují i právo soukromé.²⁶ Roztříštěnost úpravy občanskoprávních předpisů komunitárního práva se tak daří částečně překlenout soudní judikaturou; to je zcela pochopitelné, neboť – nemá-li mít rozhodovací činnost soudu nahodilou až libovolnou povahu – musí do ní vždy jednotliví hlediska vstupovat, byť by nebyla nikde výslovně sepsána. Sjednocovací činnost Evropského soudního dvora má však své meze, které jsou dány rozsahem jeho pravomoci. I když tedy může výrazně ke sblížování občanského práva hmotného v jednotlivých členských státech přispět – jak výkladem právních předpisů, tak soudcovským dotvářením práva –, nelze pochopitelně očekávat, že by pomocí judikatury mohlo dojít ke komplexnímu sjednocení základních principů ve všech oblastech civilního práva.²⁷

5. Druhou cestou, která vede ke sblížování civilního, resp. soukromého práva, je tzv. „spontánní“ europeizace, tj. sblížování soukromého práva prostřednictvím soukromých sbírek, resp. projektů.²⁸ Do této skupiny lze zařadit např. UNIDROIT Principy mezinárodních obchodních smluv, Principy evropského smluvního práva, Principy evropského deliktivního práva, Evropský zákoník smluv (z pera tzv. Gandolphiho skupiny) a další významné projekty, na nichž se podílí řada akademických pracovníků z celé Evropy. Lze sem zahrnout též činnost již několikrát zmiňované Studijní skupiny k evropskému občanskému zákoníku,²⁹ složené z pěti desítek akademiků vedených Christianem von Barrem; tato skupina od roku 1999 navázala na činnost tzv. Landovy komise, tj. Komise pro evropské smluvní právo.³⁰ Zpracovávána jsou též určitá dílčí témata, jako kupř. pojistné smlouvy.³¹

²⁶ **Tomášek, M.:** *op. cit.*, s. 12. Ole Lando poukazuje v této souvislosti např. na výklad pojmu vyšší moci (*force majeure*) v rozhodnutích C 284/82 (*Busseni*), C 209/83 (*Valsabbia*). **Lando, O.:** The Rules of European Contract Law. **in: von Bar, Ch. et al.:** The Private Law Systems in the EU: Discrimination on the Grounds of Nationality and the Need for a European Civil Code. European Parliament, 2000, s. 128. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/pdf/103_en.pdf.

²⁷ Judikaturou Evropského soudního dvora jako prostředkem unifikace soukromého práva se zabývá např. **van Gerven, W.:** The ECJ Case-Law as a Means of Unification of Private Law? **in: Hartkamp, A., Hesselink, M., Hondius, E., Joustra, C., du Perron, E., Veldman, M.:** Towards a European Civil Code. 3 vydání. Nijmegen: Kluwer Law International, s. 101 a násl.

²⁸ **Tichý, L.:** *op. cit.*, s. 1.

²⁹ Viz www.sgecc.net, citováno dne 24. 9. 2006.

³⁰ Činnost této skupiny navazuje na Landovu komisi i po obsahové stránce: vychází z Principů evropského smluvního práva (PECL) a snaží se jednak o zachycení nového vývoje a nových podnětů, a dále o stanovení pravidel pro určité zvláštní smluvní typy, pro mimosmluvní obligace (delikty a kvazidelikty, jako jsou bezdůvodné obohacení a jednatelství bez příkazu), a konečně též pro základní právní otázky týkající se movitých věcí (zejména jejich převodu a zajištění pohledávky). Viz **von Bar, Ch.:** Working Together Toward a Common Frame of Reference. *Juridica International*, 2005, č. X, s. 18. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.juridica.ee/get_doc.php?id=879. Srov. též **von Bar, Ch.:** The Study Group on European Civil Code. **in: von Bar, Ch. et al.:** The Private Law Systems in the EU: Discrimination on the Grounds of Nationality and the Need for a European Civil Code. European Parliament, 2000, s. 136. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/pdf/103_en.pdf.

³¹ Viz www.uibk.ac.at/zivilrecht/restatement, citováno dne 24. 9. 2006. K přehledu pracovních skupin srov. **Beale, H.:** The Development of European Private Law and the European Commission's Action Plan on Contract Law. *Juridica International*, 2005, č. X, s. 5-6. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.juridica.ee/get_doc.php?id=878.

6. Metoda, na níž je založena „spontánní“ europeizace, jistě povede k vytvoření společných principů určité oblasti civilního práva, avšak má rovněž jistá úskalí. Ne vždy totiž zaručuje, že přijaté řešení bude také odpovídat aktuálním potřebám společnosti.

Kupř. při tvorbě Principů evropského smluvního práva (PECL) tzv. Landova komise podle slov jejího hlavního představitele neusilovala o vytvoření revoluční nové úpravy, nýbrž o formulování přiměřených, moderních a jednotných evropských principů; nešlo přitom pouze o identifikaci pravidel, která se již aplikují a jednotně interpretují ve všech členských státech Společenství, ale spíše o snahu o nalezení nejlepšího a nejvhodnějšího principu v každém případě. Inspirací byly právní řády členských států, mezinárodní zdroje - kupř. Úmluva o smlouvách o mezinárodní koupi zboží (u nás vyhlášena pod č. 160/1991 Sb.), americké texty (Uniform Commercial Code a Restatementy) a švýcarský zákon o obligacích.³²

V řadě případů bude popsán postup vyhovující; nedoprovází-li jej však důkladná sociologická analýza vývoje společnosti, hrozí riziko přijetí takového modelového vzorce chování, který již nebude požadavkům moderní společnosti a její struktuře vyhovovat – zejména půjde-li o řešení „tradiční“. Z hlediska metodologického je proto práce na tak impozantním díle příležitostí položit si otázku, zda zvolené řešení je stále adekvátní či nikoliv.

Tento metodologický přístup je založen na úvaze, že právo představuje jeden ze společenských normativních systémů, např. vedle morálky, náboženství atd. Je tedy pojmově určeno k tomu, aby regulovalo chování lidí jako členů společnosti. Má-li tuto svou regulativní funkci náležitě naplňovat, musí také reagovat na požadavky své doby, tj. na podobu společnosti, její reálnou mocenskou strukturu, způsob výroby, stav techniky, kulturní a filosofické zázemí atd.

Z tohoto pohledu je zřejmé, že dnešní společnost je do značné míry odlišná od společnosti tradiční, jakož i od jiných vývojových stádií společnosti moderní.³³ Její uspořádání již

³² **Lando, O.:** The Rules of European Contract Law. **in: von Bar, Ch. et al.:** The Private Law Systems in the EU: Discrimination on the Grounds of Nationality and the Need for a European Civil Code. European Parliament, 2000, s. 126. Citováno dne 24. 9. 2006 z www.europarl.europa.eu/workingpapers/juri/pdf/103_en.pdf.

³³ Ze sociologického hlediska se klade kvalitativní rozdíl mezi společností tradiční a společností moderní, která se dále diferencuje na modernitu omezeně liberální, organizovanou a na tzv. společnost sítí. Velké kodifikace civilního práva, jako např. Code Civil či ABGB vznikaly v dobách přerodu tradiční společnosti v omezeně liberální modernitu. Při úvahách nad tím, zda převzít jejich „tradiční“ řešení, je proto nutno vzít v úvahu dobu, v níž vznikaly, a její specifika. Toto pravidlo pochopitelně platí též pro civilní kodexy novější, z dnešního pohledu však spadající do jiných vývojových etap moderní společnosti (např. BGB či švýcarský občanský zákoník).

Pro procesy pozvolných proměn společnosti je typické, že na jednu stranu se nové vývojové stadium s tím předchozím radikálně rozchází, na straně druhé straně potřebuje to, co z něj zbývá, ke svému vlastnímu fungování a reprodukci. Typické je rovněž to, že celý vývoj lze popsat prostřednictvím procesů individualizace, abstrakce a generalizace společenských vztahů, jakož i procesem funkční diferenciací subsystemů. Pro současnou vývojovou etapu – společnost sítí – je charakteristická proměna její struktury a s tím související změna reálných mocenských poměrů, jež má zřetelný dopad i do soukromoprávní oblasti. Požadovaná flexibilita vede ke společenské nestabilitě (což mj. ohrožuje zjevně principy právní jistoty a závaznosti smluv); fetišizace ekonomiky potom s sebou nese potlačování významu ostatních životních oblastí. K tomu srov. **Keller, J.:** Dějiny klasické sociologie. 2. vydání. SLON, Praha, 2005. K důsledkům tohoto vývoje pro Českou republiku a návrh občanského zákoníku srov. **Lavický, P.:** Poznámky ke koncepci návrhu občanského zákoníku. Sborník z konference. V tisku. K zaostávání

nemá hierarchickou strukturu, ale podobá se síti, tedy struktuře, která teoreticky nemá žádný vrchol ani spodek a jež je tvořena soustavou nezávislých uzlů, které mezi sebou mohou navzájem kdykoliv navazovat a rušit spojení. Ve skutečnosti sítě fungují na principu inkluze a exkluze, a ze svého středu vylučují ty, kdož nepřijmou její pravidla.³⁴ Ukazuje se též, že vznikají čím dál tím větší rozdíly v postavení členů společnosti: možnost běžného člověka prosadit své zájmy a potřeby je nesrovnatelně nižší např. v porovnání s kapitálově silnými společnostmi nebo těmi, kteří umožňují dodávky životně důležitých zdrojů (např. vody, plynu, elektřiny atd.).

Tento stav pramení z často se objevující a apriorně přijímané představy, že nejdůležitější roli ze všech subsystémů společnosti hraje tržní ekonomika: ta potom rozhoduje o postavení každého ve společnosti, o jeho životním standardu, o míře sociálna či naopak asociálnosti, o tom, zda a jak bude společnost dbát o ochranu životního prostředí, jak bude v pracovněprávních vztazích chránit zaměstnance či naopak ve jménu zvyšování zisku stranit zaměstnavatelům atd. Autoři tohoto příspěvku vycházejí z přesvědčení právě opačného: ekonomika je pouze jedním ze subsystémů společnosti, a neměla by si proto nárokovat postavení subsystému vedoucího, jenž rozhoduje o míře uplatnění subsystémů ostatních. Tomu odpovídá i tradiční poslání civilního práva, jímž není legální zdůvodnění převahy jedněch nad druhými, ale naopak snaha o dosažení, udržení, případně znovuobnovení rovnováhy zúčastněných společenských zájmů.

Právo jako normativní systém bylo vždy v určité podobě spjato s mocí.³⁵ Rozlišovalo se a rozlišuje se mezi mocí soukromou a veřejnou,³⁶ přičemž moci veřejné se připisují větší možnosti zasahovat do právní sféry adresáta mocenského působení, jenž není s nositelem veřejné moci v rovném postavení a akty nositele veřejné moci jsou na vůli adresáta jeho mocenského působení nezávislé. Nelze ovšem nevidět, že právě v souvislosti se společenskými strukturálními proměnami veřejná moc slábně; klíčovou roli naopak přebírají ekonomičtí hegemoni, tedy ti, kteří jsou tradičním viděním považováni za nositele soukromé moci, a jež mají – teoreticky – rovné postavení s ostatními účastníky soukromoprávních vztahů, jimž svou vůli nemohou nijak jednostranně vnutit. Realita každodenního života ukazuje na fakt, že tradiční schématické rozlišování je dávno překonáno; rovnost a smluvní svoboda ve vztazích, v nichž na jedné straně vystupuje člověk - spotřebitel a na druhé straně ekonomicky silný subjekt, je mnohdy formální a iluzorní, neboť nerovnovážné je i reálné mocenské postavení těchto subjektů.

vývoje soukromého práva na pozadí těchto změn srov. zejm. **Hurdík, J.:** Soukromé právo na prahu třetího tisíciletí. Právník, 2002, č. 5, s. 527-543. **Hurdík, J.:** Osoba a její soukromoprávní postavení v měnícím se světě. Brno, MU, 2004.

³⁴ Viz **Keller, J.:** *op. cit.*, s. ...

³⁵ A zájmy. Mezi oběma koncepcemi patrně není tak nepřekonatelný rozdíl, neboť možnost prosazování zájmů závisí na tom, do jaké míry je nositel těchto zájmů mocensky vybaven.

³⁶ Srov. např. usnesení Ústavního soudu ze dne 23. 6. 1995, sp. zn. II. ÚS 86/95.

Nejen na tyto strukturální změny musí do budoucna reagovat civilní právo; jeho úkolem též je vypořádat se se změnami, jež nemají natolik ideologické zabarvení jako proměny právě popsané. V prvé řadě je nezpochybnitelné, že za posledních dvě stě let došlo k výraznému rozvoji průmyslu a k objevení nových technologií, na něž klasické civilní právo zkrátka nemohlo pamatovat. Prudký rozvoj v oblasti informačních a komunikačních technologií, vedoucí k tzv. rozpojení časoprostoru,³⁷ vyvolává naléhavé otázky ohledně dostatečnosti dosavadních modelů regulace uzavírání smluv, ochrany poctivé smluvní strany atd.

V ekonomické oblasti dochází i k dalším posunům. Podstatným trendem tzv. nové ekonomiky je, že se již nesoustředí zejména na obchod s hmotnými věcmi, ale vzrůstající obchodování s nehmotnými statky a službami.³⁸ V důsledku působení globalizace, jak uvádí Witold Morawski, jsou nejdůležitější prvky produkce, spotřeby a směny (představované kapitálem, prací, surovinami, řízením, informacemi a technologiemi) organizovány v globálním měřítku.³⁹

To vše jsou trendy, jimž civilní právo celosvětově čelí. Jakékoliv práce na jeho sblížení by proto měly být příležitostí pokusit se rovněž o jeho modernizaci, vycházející z důkladných sociologických analýz.

7. S obdobným problémem se setkala i Komise pro evropské rodinné právo. Problém, zda při formulování principů vycházet z „common core“ jsou pro řadu právních úprav (zejména skandinávské úpravy a koneckonců i úpravy východoevropských zemí) určitým krokem zpět. Naproti tomu formulace principů na základě „better law“ může být chápána do značné míry subjektivně (kdo může říci, že určitá úprava je „lepší“, jestliže jsme se stávajícím vnitrostátním právem spokojeni?) a pro řadu právních úprav se může jevit jako poměrně revoluční a neakceptovatelné změny. Je tomu tak proto, že na rozdíl od občanskoprávních vztahů majetkového charakteru, které jsou předmětem našich úvah, rodinné právo upravuje zejména statusové vztahy, vztahy osobněprávního charakteru, do značné míry zakotvené v normách morálky, tradicích a zvyklostech. Určitá konzervativnost právních úprav rodinných vztahů je často zdůrazňována těmi autory, kteří se k možnostem harmonizace, příp. unifikace rodinného práva staví značně skepticky.⁴⁰

8. V oblasti sblížení civilních procesů členských států Evropské unie dochází v souladu s předpoklady, jež vytváří článek 65 písm. c) Smlouvy o založení Evropského společenství k pokusům o legislativní úpravu otázek, jež nemají pouhou technicko-organizační povahu, nýbrž

³⁷ **Giddens, A.:** Důsledky modernity. 2. vydání. Praha: SLON, 2003, s. 23 a násl.

³⁸ **Reich, R. B.:** V pasti úspěchu. Diagnóza kapitalismu 21. století. 1. vydání. Praha: Prostor, 2003, s. 40, 44.

³⁹ **Morawski, W.:** Ekonomická sociologie. 1. vydání. Praha: SLON, 2005, s. 86.

⁴⁰ Argumentace obou stran je velmi přehledně obsažena v **Antokolskaia, M.:** The Harmonisation of Family law: Old and new Dilemmas. European Review of Private Law 1-2003, s. 28 - 29.

se dotýkají samotné podstaty civilního řízení soudního. Průkopnickými jsou v této oblasti návrhy nařízení o evropském řízení o drobných pohledávkách⁴¹ a o nařízení o řízení o evropském platebním rozkazu.⁴² Výsledná podoba těchto nařízení je však stále sporná: týká se to např. tak zásadní otázky, zda se má evropská regulace vztahovat i na spory čistě vnitrostátní povahy, nebo toliko na pře s přeshraničními dopady (čehož důsledkem by byla dvoukolejnost úpravy, prakticky devalvující snahy o sblížení).

Základní motivy pro práci na uvedených návrzích mají téměř výlučně ekonomickou povahu (srov. návrhu čl. 65 citované Smlouvy); usilují o rozvoj tržního hospodářství, aniž by náležitě braly zřetel na další oblasti. Z tohoto zjištění lze učinit též hypotézu možného budoucího vývoje evropského civilního procesu: komunitární právo bude v dohledné době upravovat převážně instituty, jež mají ekonomické dopady do fungování jednotného evropského trhu, aniž by se pokusilo stanovit základní koncepční východiska. I v tomto bodě je tedy prognóza dalšího vývoje evropského občanského práva hmotného a procesního do značné míry podobná.

Podobnost lze spatřovat i v tom, že nejen v oblasti hmotného, ale též v rámci civilního práva procesního dochází k jevu, pro nějž lze užít výrazu „spontánní europeizace“. Na poli judikatorního sjednocování základních principů civilního procesu přísluší základní role Evropskému soudu pro lidská práva, jenž v řadě svých rozhodnutí po mnoho let vytváří především interpretací článku 6 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod standardy spravedlivého procesu; tento jev pochopitelně překračuje hranice členských států Evropské unie.⁴³ Velmi výrazným počinem soukromé normotvorby je společné dílo UNIDROIT a American Law Institute, nesoucí název Principy nadnárodního civilního procesu (*The Principles of Transnational Civil Procedure*).⁴⁴ Tyto principy usilují o celosvětovou harmonizaci civilního práva procesního a o překonání kontinentálních a anglo-amerických odlišností tím, že se snaží vycházet z celosvětově přijímaných či akceptovatelných standardů řízení. Z hlediska metody úpravy je pro ně typické, že jsou založeny na pravém opaku než komunitární civilněprocesními předpisy: neusilují o úpravu detailů a jednotlivostí, nýbrž o základní koncepční pohled na civilní řízení a o stanovení jeho standardů.

III. Stav českého občanského práva po vstupu do Evropské unie

⁴¹ Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o evropském řízení o drobných pohledávkách ze dne 15. 3. 2005, KOM (2005) 87 v konečném znění, COD 2005/0020, CELEX 52005PC0087.

⁴² Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o řízení o evropském platebním rozkazu ze dne 19. 3. 2004, KOM (2004) 0173 v konečném znění, COD 2004/0055, CELEX 52004PC0173.

⁴³ Dále srov. též doporučení Rady Evropy, týkající se civilního procesu.

⁴⁴ Principy doplňují Pravidla nadnárodního civilního procesu (*The Rules of Transnational Civil procedure*).

1. I po vstupu České republiky do Evropské unie zůstává základním pramenem českého občanského práva občanský zákoník č. 40/1964 Sb., byť podstatně změněný řadou významnějších či méně významných novelizací, z nichž nejpodstatnější – z hlediska celkové koncepce – byla novela provedená zákonem č. 509/1991 Sb. Tvář občanského práva jako celku doznala proměn v první řadě v důsledku nastoupení jiných společenských, ideologických, ekonomických a politických poměrů po roce 1989. Novelizace stávajících či přijímání nových soukromoprávních předpisů přinesly nejen obsahové změny, nýbrž i odlišné pojetí systému soukromého práva a místa občanského zákoníku v něm (byť stále s mnohými nedůslednostmi; srov. např. autonomnost zákoníku práce). Nová úprava, přijímaná z počátku let devadesátých, byla spíše úpravou staronovou, neboť se mnohdy toliko mechanicky vracela k tomu, co platilo za účinnosti obecného zákoníku občanského, případně tzv. středního občanského zákoníku, a nepostihovala vývoj společnosti nastalý v mezidobí.⁴⁵

Druhým výrazným impulsem podstatných změn občanského práva, jenž ovšem s uvedenými proměnami úzce souvisí, bylo úsilí o vstup do Evropské unie, jež s sebou neslo nutnost harmonizace mj. též civilního práva.⁴⁶ Tím na legislativní úrovni došlo k jakémusi pomyslnému střetu staronové úpravy, čerpající své inspirační zdroje především v minulosti, s regulací vycházející z nedávného evropského vývoje (komunitární právo sice skýtá modelová řešení dílčích otázek, avšak – jak bylo řečeno – chybí mu koncepční pohled); to vše potom bylo mnohdy zasazeno do předpisů založených na jiných ideových východiscích.

Ponecháme-li stranou veřejnoprávní předpisy mající dopad do některých občanskoprávních vztahů (např. zákon č. 634/1992 Sb., o ochraně spotřebitele, ve znění pozdějších předpisů), pak lze přímo v rámci občanského práva hmotného vysledovat tyto změny, v jejichž základech stojí snaha o harmonizaci:

a) Samotný občanský zákoník byl harmonizován – s většími či menšími úspěchy – v těchto směrech:

- Ustanovení § 52 a násl. (nyní srov. též § 51a) upravilo tzv. spotřebitelské smlouvy. Novela provedená zákonem č. 367/2000 Sb. původně vložila do občanského zákoníku pouhých šest paragrafů, jejichž cílem měla být harmonizace se směrnicí Rady 85/577/EHS o ochraně spotřebitele v případě smluv uzavřených mimo obchodní prostory, směrnicí Rady 93/13/EHS o nepřiměřených podmínkách ve spotřebitelských smlouvách, a směrnicí Evropského parlamentu a Rady 97/7/ES o ochraně spotřebitele v případě smluv uzavřených na dálku. Zákon č. 135/2002 Sb. tuto regulaci rozšířil o úpravu timesharingu v § 58 až § 62, vycházející ze směrnice

⁴⁵ Hurdík, J.: Soukromé právo na prahu třetího tisíciletí. Právník, 2002, č. 5, s. 528.

⁴⁶ Srov. čl. 69 a 70 Evropské dohody zakládající přidružení mezi Českou republikou na jedné straně a Evropskými společenstvími a jejich členskými státy na straně druhé (tzv. Asociační dohody), publikované pod č. 7/1995 Sb.

Evropského parlamentu a Rady 94/47/ES o ochraně nabyvatelů ve vztahu k některým aspektům smluv o nabytí práva k užívání nemovitostí na časový úsek. Další změny přinesl zákon č. 480/2004 Sb., o některých službách informační společnosti, tím, že novelizoval § 53, § 54 a vložil nový § 53a; evropské pozadí spočívá na směrnici Evropského parlamentu a Rady 2000/31/ES o některých právních aspektech služeb informační společnosti, zejména elektronického obchodu, na vnitřním trhu. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2002/65/ES o uvádění finančních služeb pro spotřebitele na trh na dálku a o změně směrnice Rady 90/619/EHS a směrnic 97/7/ES a 98/27/ES, byla provedena novelou č. 56/2006 Sb., kterou byly především vloženy nové §§ 54a až 54d, regulující smlouvy o finančních službách.

- Zákonem č. 136/2002 Sb. byla podstatně změněna ustanovení §§ 616 až 623 o odpovědnosti za vady při prodeji zboží v obchodě; úprava vychází ze směrnice Evropského parlamentu a Rady 1999/44/ES o určitých aspektech prodeje spotřebního zboží a záruk na spotřební zboží.⁴⁷

- Směrnici Rady 90/314/EHS o souborných službách pro cestování, pobyty a zájezdy, promítl zákon č. 159/1999 Sb. do §§ 852a až 852k, v nichž se nalézá úprava cestovní smlouvy (správněji úprava zájezdu, jakožto závazkového právního vztahu založeného cestovní smlouvou).

b) Jedním z nejvýznamnějších legislativních počínů mimo text občanského zákoníku bylo přijetí zákona č. 59/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku, ve znění zákona č. 209/2000 Sb., majícího základ ve směrnici Rady 85/374/EHS o sblížování právních a správních předpisů členských států týkajících se odpovědnosti za vadné výrobky.⁴⁸

c) Směrnice Rady 87/102/EHS o sblížování zákonů a dalších právních a správních předpisů členských států týkajících se spotřebitelského úvěru, ve znění směrnice 90/88/EHS a směrnice 98/7/ES, byla důvodem pro přijetí zákona č. 321/2001 Sb., o některých podmínkách sjednávání spotřebitelského úvěru a o změně zákona č. 64/1986 Sb.

d) V oblasti průmyslových práv se harmonizační snahy projevily především v přijetí zákona č. 116/2000 Sb., kterým se mění některé zákony na ochranu průmyslového vlastnictví. Z poslední doby nutno připomenout zákon č. 221/2006 Sb., o vymáhání práv z průmyslového vlastnictví, jenž zpracovává směrnici Evropského parlamentu a Rady č. 2004/48/ES o vymáhání práv duševního vlastnictví.

⁴⁷ K tomu srov. **Fiala, J.:** Důsledky zákona č. 136/2002 Sb. pro určení odpovědnosti za vady při prodeji v obchodě. Právní zpravodaj, 2003, č. 1.

⁴⁸ Samotnou směrnicí hodnotí negativně kupř. L. Tichý, neboť směrnice umožňuje jednak existenci různých národních úprav, odpovídají-li standardům směrnice, a jednak proto, že „soudy prakticky ve všech členských státech judikují podle dosavadní úpravy“. **Tichý, L.:** Spontánní europeizace soukromého práva. Evropské právo (příloha Právních rozhledů), 2000, č. 2, s. 3-4. Soudě podle toho, že ani v tuzemsku nebyl dodnes publikován jediný judikát o odpovědnosti za škodu způsobenou vadou výrobku podle zákona č. 59/1998 Sb., platí Tichého názor, vyslovený v roce 2000, zřejmě i pro Českou republiku dnešních dní.

e) Autorský zákon č. 121/2000 Sb., ve znění zákonů č. 81/2005 Sb., č. 61/2006 Sb., č. 186/2006 a č. 216/2006 Sb., vychází z většího množství předpisů komunitárního práva; k tomu viz výše poznámka pod čarou č. 3.

Výchozí stav českého občanského práva po vstupu do Evropské unie lze tedy shrnout slovy, že jako základní kodex stále platí občanský zákoník z roku 1964, zpočátku zásadně změněný novelou č. 509/1991 Sb., jež byla rychlou reakcí na tehdejší stav, a dále podrobovaný dílčím novelizacím, jimiž byly postupně do jeho textu promítnuty směrnice Evropských společenství, týkající se převážně ochrany spotřebitele. Vzhledem k tomu, že je tento stav vnímán jako nedostatečný, probíhají rekodifikační práce na novém občanském zákoníku. Dílčí oblast práv k nehmotným statkům naproti tomu vykazuje výsledky mnohem uspokojivější než zbývající části občanského práva hmotného: nově přijaté předpisy (např. autorský zákon, zákon o ochranných známkách) či novelizované předpisy z počátku devadesátých let (kupř. zákon č. 527/1990 Sb., o vynálezech a zlepšovacích návrzích) odpovídají požadavkům mezinárodního a evropského práva, jakož i současným společenským podmínkám.⁴⁹

Velká novela, resp. reforma rodinného práva byla provedena zák.č. 91/1998 Sb. Je třeba konstatovat, že tato novela reagovala na řadu mezinárodních smluv, zejména Evropskou úmluvu o osvojení, která mohla být následně ČR ratifikována.

2. Základním pramenem českého civilního procesního práva je již po více než čtyři desítky let zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád. Jeho původní podoba odpovídala době jeho vzniku: byl založen na koncepci jednotného řízení, nediferencujícího mezi sporným a nesporným procesem, a na vedoucí roli zásady materiální pravdy, již se měly ostatní principy podřizovat.

Řadou novelizací v průběhu devadesátých let doznal občanský soudní řád podstatných změn; mezi jedny z nejdůležitějších novel patří ty, které byly provedeny zákony č. 519/1991 Sb. a č. 30/2000 Sb. Vedle změn koncepční povahy je pro občanský soudní řád příznačné, že je více než kterýkoliv jiný předpis atakován prakticky neustálými a mnohdy účelovými novelizacemi; tak kupř. jenom za první pololetí letošního roku má na svém kontě již šestnáct novel, za rok 2005 jich bylo osm a za rok 2004 deset. Počet novelizací se tak již mílovými kroky blíží stovce. Že

⁴⁹ Výrazné problémy v této oblasti ovšem způsobila od počátku roku 2003 nová úprava správního soudnictví, jež rozdělila pravomoc přezkoumávat správní akty mezi civilní a správní soudy v závislosti na tom, zda správní orgán rozhodoval v soukromoprávní nebo veřejnoprávní věci. Tápání soudů v těchto otázkách vedla k tomu, že civilní soudy zastavovaly řízení, neboť byly toho názoru, že věci by se měly zabývat správní soudy, a správní soudy naopak žaloby v identických případech odmítaly, domnívaje se, že tyto věci náleží soudům civilním. Spor o pravomoc pak musel řešit zvláštní senát zřízený podle zákona č. 131/2002 Sb., v důsledku čehož se doba, než soudy přistoupily k meritornímu pojednání věci, prodloužila o dva až tři roky. I tato skutečnost zjevně ukazuje na nesmyslnost nové koncepce dělby pravomoci mezi civilní a správní soudy, a na neblahé důsledky, jaké může pro reálné fungování hmotněprávních vztahů mít nezvládnutá procesní úprava.

tento stav má daleko k ideálnímu, není nutno připomínat.⁵⁰ Ovšem ani změny, které aspirují na to kvalitativně posunout civilní proces, nejsou mnohdy způsobilé tohoto cíle dosáhnout.⁵¹

Z ustanovení občanského soudního řádu, které přímo reflektují komunitární právo, lze poukázat na §§ 78b až 78g, v nichž se reguluje „zajištění předmětu důkazního prostředku ve věcech týkajících se práv z duševního vlastnictví“, § 133a, obracející důkazní břemeno v souvislosti s tvrzenou diskriminací v určitých druzích vztahů, § 200h ohledně řízení o předběžném souhlasu s provedením šetření v jiných než obchodních prostorách ve věcech ochrany hospodářské soutěže, nebo na úpravu řízení o potvrzení evropského exekučního titulu (§ 200ua) a některá ustanovení další.

Celkově je stav občanského soudního řádu, jakožto základního procesního předpisu nejen pro všechny druhy civilního řízení soudního, ale též pro správní soudnictví a pro řízení před Ústavním soudem, velmi neuspokojivý a vyžaduje do budoucna jeho zrušení a přijetí předpisu nového; další dílčí novelizace se již nejeví být smysluplnými. Závažný je též faktický stav justice, jíž se z řady příčin – lidských, organizačních, procesních atd. – nedaří naplňovat základní účel civilního řízení soudního, tj. poskytování spravedlivé ochrany porušeným nebo ohroženým hmotněprávním vztahům, a to v rozumné době a s přiměřenými náklady.

V oblasti konkursního řízení nastal v letošním roce pozitivní zlom přijetím zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenčního zákona). Tento předpis, zohledňující řadu norem komunitárního práva (srov. důvodovou zprávu – sněmovní tisk č. 1120/0), nahradí potřebám současného společenského stavu již zcela nevyhovující zákon č. 328/1991 Sb., o konkursu a vyrovnání.

IV. Vývojové tendence současného českého občanského práva

1. Kromě shora popsaných harmonizačních pokusů je pro české občanské právo posledních šestnácti let typická snaha o přijetí nového kodexu civilního práva. Novela občanského zákoníku provedená zákonem č. 509/1991 Sb. sice přinesla podstatné změny, avšak z řady důvodů byla chápána jako nezbytné provizorium do doby přijetí nového občanského zákoníku. Kodifikační práce sice již řadu let probíhají, avšak dosud bezvýsledně – alespoň pokud jde o platné právo. Je pro ně typické, že kodifikační úsilí se podaří dovést do relativně

⁵⁰ Již v době, kdy počet novel dosáhl zhruba šedesáti, píše A. Winterová, že „se tímto způsobem stal z občanského soudního řádu nepřehledný, nevyvážený a kasuistický předpis...“. Winterová, A.: Příprava nové kodifikace civilního procesního práva v České republice. in: Blaho, P., Švidroň, J. (ed.): Kodifikácia, europeizácia a harmonizácia skromného práva. Bratislava: Iura edition, 2005, s. 263-264.

⁵¹ Srov. např. kritiku novely č. 30/2000 Sb. z pera významného představitele soudní praxe, rozhodujícího u prvoinstančního soudu, J. Jirsy. Viz Jirsa, J.: Novinky v civilním řízení soudním (kritická studie). Praha: LexisNexis CZ s. r. o, 2005.

rozvinutého stavu, v němž ovšem práce z politických důvodů ustanou (rozpad federace na konci roku 1992, změna vlády v roce 1997); za nějakou dobu opětovně zahájená činnost nenavazuje na předtím dosažené výsledky a začíná tak prakticky od nuly, čímž se doba čekání na nový civilní kodex neustále prodlužuje. Tímto způsobem dospěla Česká republika již ke třetímu projektu, tentokrát zpracovávaného pod hlavní redakcí K. Eliáše a M. Zuklínové.⁵²

Rekodifikační práce s sebou pochopitelně nepřinesly pouze diskuzi o obsahu nového občanského práva, ale též o systematickém uspořádání soukromého práva vůbec. Zvažovalo se, zda občanský zákoník má být komercializovaný, resp. všeobjímající, v němž by bylo zahrnuto i pracovní právo, mezinárodní právo soukromé atd., či nikoliv. Neutuchajícím tématem je vztah občanského zákoníku a zákoníku práce; v současnosti nově přijatý zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce, vystavený na metodě delegace, neodpovídá výsledkům odborné diskuse, která se přiklonila k zachování zákoníku práce při jeho současné větší provázanosti s civilním kodexem, jehož ustanovení by byla subsidiárně použitelná i v pracovněprávních vztazích. Tento příklad ukazuje, že reálný vývoj soukromého práva nesměruje k překonání roztržičnosti a znovuoobnovení funkčních vazeb mezi jednotlivými subsystemy, ale naopak je pro něj mnohdy typický resortismus, ústící v autonomní pojetí těchto odvětví. Autonomnost či „komplexnost“ jednotlivých odvětví soukromého práva není přitom pouze teoretickou otázkou, ale naopak má značné dopady pro praxi.⁵³

2. Podstatnou negativní tendencí vývoje českého práva uplynulých šestnácti let je instrumentální pojetí občanského, resp. soukromého práva, typické ryzím pragmatismem a opomíjením role soukromého práva jako strážce elementárních mravních hodnot lidstva.⁵⁴ Tento přístup je charakteristický jak pro zákonodárce (účelovostí zavánějících novelizací je celá řada), tak i pro mnohé obecné soudy, jejichž bezhodnotovému pozitivismu až formalismu s většími či menšími úspěchy vzdoroval Ústavní soud (ani on se ovšem některým excesům nevyhnul).

Dokladem absence koncepčního a hodnotového přístupu k zákonodárství jsou též neutuchající, mnohdy nepromyšlené a nekoncepční novelizace právních předpisů, včetně základních kodexů, jejichž posláním by naopak mělo být vytvoření stabilní páteře příslušného právního odvětví. Tento nešvar se výrazně dotýká i samotného občanského zákoníku, jenž byl od roku 1990 téměř čtyřicetkrát novelizován. Malou náplastí v této souvislosti může být fakt, že – např. na rozdíl od obchodního zákoníku – byl vcelku ušetřen novelizací vyznačujících se přímou

⁵² Návrh občanského zákoníku (Část první až čtvrtá). Návrh pracovní komise. Hlavní zpracovatelé prof. dr. JUDr. Karel Eliáš a doc. JUDr. Michaela Zuklínová, CSc. Ministerstvo spravedlnosti České republiky, 2005, s. 7-8. Dále jen „Návrh“.

⁵³ Příkladem může být (nesprávná) judikatura Nejvyššího soudu k promlčení práva na vydání bezdůvodného obohacení v obchodních závazkových vztazích, vyvolaná duplicitní úpravou promlčení v občanském a obchodním zákoníku. Srov. Soudní judikatura („SJ“) č. 83/2000, R 26/2004, SJ 198/2003, R 16/2005.

⁵⁴ **Hurdík, J.:** Soukromé právo na prahu třetího tisíciletí. Právník, 2002, č. 5, s. 530-532.

úměrou mezi rozsáhlostí a kazuističností textu na straně jedné a nízkou legislativní úrovní na straně druhé (srov. např. novelu obchodního zákoníku provedenou zákonem č. 370/2000 Sb.).

3. V současnosti předložený návrh, usilující o obsahovou i terminologickou diskontinuitu s dosud platným právem, jakož i o návrat ke „klasickým“ civilním kodexům (čemuž odpovídá fakt, že vychází z vládní osnovy z roku 1937, jež představovala pouhou modernizaci téměř dvě století starého obecného zákoníku občanského) ovšem vyvolává zásadní pochybnosti jak z řady teoretických, tak i praktických důvodů.⁵⁵ Ač návrh v řadě míst představuje krok kupředu [lze vyzdvihnout např. preferování relativní neplatnosti právních úkonů („jednání“) před neplatností absolutní, či snahu o hodnotovou interpretaci a aplikaci, jakož i posun při výkladu právních úkonů („jednání“)], důvodnými se jeví obavy, že svou celkovou konvenčností nebude odpovídat potřebám současné společnosti (a naopak mnohdy bude regulovat společenské vztahy již neaktuální), a že svou radikální diskontinuitou může narušit právní jistotu na řadu let dopředu.

Při přípravě nového občanského zákoníku tak dochází ke střetu tradičního přístupu doktrinárního i legislativního, na němž je záměrně návrh vybudován, s vývojovými tendencemi civilního práva, a to jak na západ od našich hranic, tak i jinde ve světě. Návrh nezpracovává směrnice týkající se ochrany spotřebitele, a ze „spontánních“ harmonizačních projektů si všímá pouze Gandolphiho Evropského zákoníku smluv; tento přístup je o to zarážející, že Evropská unie v rámci svých harmonizačních snah se mnohem více obrací k výsledkům Landovy skupiny než ke Gandolphimu kodexu. Z moderních mimoevropských kodifikací se návrh občanského zákoníku inspiruje pouze quebeckým civilním kodexem a stranou ponechává kupř. úpravu ruskou. Ač návrh „nesleduje návrat do nějakých předpotopních dob, nýbrž cestu k demokratické evropské konvenci“,⁵⁶ přesto přehlíží proměny, k nimž za téměř dvě stě let od přijetí obecného zákoníku občanského došlo ve společnosti, v její struktuře, v reálném postavení účastníků soukromoprávních vztahů, v ekonomice, ve světě techniky, ve filozofickém a náboženském vnímání světa, v jeho hodnotách atd. Jistě není úkolem civilního zákonodárství „vnucovat životu umělé hráze a svévolné překážky“;⁵⁷ civilní kodex, který odpovídá modelovým vztahům vyskytujícím se před dvěma sty lety a ignoruje poměry současné, však právě sám může představovat umělou hráz a svévolnou překážku spravedlivé soukromoprávní regulace, tedy – jak již bylo řečeno – dosažení, udržení, případně znovuobnovení rovnováhy zúčastněných společenských zájmů.

⁵⁵ Z poslední doby srov. např. ostrou kritiku J. Spáčil v článku **Spáčil, J.:** Současné problémy vlastnického práva. Právní rozhledy, 2006, č. 2, s. 65-69.

⁵⁶ **Eliáš, K.:** Noblesa civilistické tradice a postmoderní přístupy k občanskému právu. Právní rozhledy, 2003, č. 8, s. 416.

⁵⁷ **Eliáš, K.:** *op. cit.*, s. 413

Z těchto důvodů je přinejmenším velmi sporné, zda by vůbec mohl plnit roli základního pilíře soukromého práva, tedy kodifikace stabilní po celé desítky let do budoucna.

4. S ohledem na rekodifikaci občanského práva hmotného, jakož i na dlouhodobě neuspokojivý stav občanského soudního řádu a civilněprocesního práva vůbec – vyznačující se stejně jako civilní právo legislativní a judikatorní účelovostí, pragmatismem a bezhodnotovým přístupem –, lze další vývoj občanského práva procesního v České republice v nejbližších letech předvídat tak, že budou probíhat práce na přijetí nového civilního řádu soudního, který by měl odrážet jednak postupné sblížení civilních procesů v Evropě, resp. širěji ve světě (komunitární právo, Principy nadnárodního civilního procesu, judikatura Evropského soudu pro lidská práva, doporučení Rady Evropy), a eventuálně reflektovat případné změny, k nimž dojde v hmotněprávní oblasti – za předpokladu, že bude přijat nový občanský zákoník.

Současný stav ovšem ukazuje, že takto nastíněný vývoj může způsobit řadu potíží. Úkolem občanského práva procesního je poskytovat spravedlivou ochranu ohroženým nebo porušeným soukromoprávním vztahům; z tohoto důvodu je nezbytné, aby se úprava civilního procesu přizpůsobila předmětu své ochrany, tj. hmotnému soukromému právu. Na druhou stranu platí, že hmotné právo bez práva procesního nemůže náležitě fungovat. Vazby, jež tímto způsobem vznikají mezi hmotným a procesním právem, tak mají obousměrnou povahu. Tato skutečnost se pak nutně musí projevit i do způsobu přijímání základních kodexů obou právních subsystémů: příprava, projednávání i schvalování občanského zákoníku i civilního řádu soudního musí být vzájemně koordinované; předběhne-li jeden kodex druhý, resp. připravují-li se nezávisle na sobě, lze očekávat řadu disfunkcí v obou právních odvětvích. Právě tato situace hrozí, bude-li schválen v současnosti předložený návrh občanského zákoníku, jehož příprava není s rekodifikací a modernizací civilního řádu soudního jakkoliv koordinována.

V. Závěry

1. Nezdá se, že by vývoj norem občanského práva hmotného na evropské úrovni mohl v nejbližší době vyústit v přijetí evropského občanského zákoníku; práce na Společném referenčním rámci však představují jeden z postupných kroků vedoucích k tomuto cíli – byť cíli stále ještě hodně vzdálenému. Jak velký tento krok bude, záleží na tom, zda se nakonec prosadí představy Komise nebo Evropského parlamentu o podobě tohoto textu, popřípadě zda nebude zvolena koncepce úplně jiná.

Pokud by se prosadilo pojetí, podle něhož by měl Společný referenční rámec závaznou povahu a vztahoval se i na vnitrostátní vztahy, znamenalo by to překonání současného

nevyhovujícího stavu, kdy se komunitární právo zabývá jednotlivými dílčími problémy za absence základního předpisu nabízejícího jednotící koncepční hlediska.

Zvítězí-li varianta Společného referenčního rámce jakožto nezávazného nástroje, bude jeho význam výrazně omezenější. I tak ale bude představovat nejen východisko pro komunitárního pravotvůrce, a případně zdroj pravidel pro smluvní strany, nýbrž též bohatý komparativní materiál, jenž by neměl být při úvahách o nové podobě občanskoprávní regulace opomenut žádným zákonodárcem členského státu Společenství.

2. V oblasti civilního práva procesního lze konstatovat, že komunitární právo nesměruje k překonání roztržitého úpravy. Obdobně jako v oblasti hmotněprávní, plní i zde významnou sblížovací roli judikatura – především Evropského soudu pro lidská práva –, doporučení Rady Evropy a aktivity (např. Principy nadnárodního civilního procesu).

3. Ze sociologického hlediska je zřejmé, že v současnosti prožíváme další přelomové období, v němž společnost přechází z fáze organizované modernity do fáze tzv. společnosti sítí. Výrazná změna v mocenském postavení jednotlivých subjektů občanskoprávních vztahů, těkavost a nestabilita sociálních poměrů, snaha o dominanci ekonomiky nad ostatními oblastmi života, rozbírávání sociálních jistot, opouštění elementárních hodnot, stále vzrůstající individualismus atd. přináší nutnost důkladně prověřit tisíciletou koncepci soukromého práva, řešení již překonaná opustit a společenské vztahy, jež si regulaci zjevně vyžadují, se snažit s ohledem na požadavky současné doby a budoucí vývoj upravit.

4. Naznačené proměny společnosti, jakož i současný stav sblížování občanského práva a prognóza jeho budoucího vývoje, vedou k závěru, že rekonstrukce českého občanského, resp. soukromého práva se musí pokusit o zachycení společenských změn a o předvídání budoucího vývoje, a nemůže zůstat zahleděna do minulosti. Z evropského pohledu je v rámci rekonstrukce nutno akceptovat nejen právní normy obsažené v harmonizačních směrnících,⁵⁸ jakož i principy, k nimž při jejich výkladu dospěl Evropský soudní dvůr, ale též přihlížet k popsanému aktuálnímu evropskému vývoji. Tyto výsledky rozhodovací činnosti i soukromé pravotvůrby je však nezbytné prověřovat z toho hlediska, zda jsou stále použitelné i v současných společenských podmínkách, a odchýlit se od nich tam, kde se ukáže, že jde o principy sice tradiční, avšak zastaralé.

S ohledem na vzájemné funkční vazby mezi soukromým právem a civilním právem procesním, jež také nezbytně čeká rekonstrukce a modernizace, je nutné práce v obou oblastech koordinovat. K tomu viz výše v závěru předchozí kapitoly.

⁵⁸ V této souvislosti lze připomenout, že nejpozději do 12. 6. 2007 bude nutno provést směrnici Evropského Parlamentu a Rady 2005/29/ES o nekalých obchodních praktikách vůči spotřebitelům na vnitřním trhu a o změně směrnice Rady 84/450/EHS, směrnice Evropského parlamentu a Rady 97/7/ES, 98/27/ES a 2002/65/ES a nařízení Evropského parlamentu a Rady (ES) č. 2006/2004 (směrnice o nekalých obchodních praktikách).

Jedině tímto postupem lze očekávat, že české občanské právo se v maximální možné míře přiblíží principům, jež jsou společné evropskému civilnímu právu, zároveň – dokáže-li se odpoutat od principů sice společných a tradičních, avšak již překonaných – bude stabilní po řadu budoucích let, a v případě porušení nebo ohrožení subjektivních soukromých práv zde bude s hmotným právem plně koordinované a moderní civilní právo procesní, které jim bude způsobilé poskytnout spravedlivou ochranu, v rozumném čase a s rozumnými náklady.